

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

23 april 1969

54e jrg.

No. 2692

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Waarheid en economie

In de economie heeft iedereen altijd gelijk. Dat maakt haar tot een boeiende, vaak helaas ook tot een frustrerende wetenschap. Voor ieder standpunt, hoe extreem ook, is altijd wel een professionele economist te vinden, die als verdediger wil optreden. Zo veel hoofden, zo veel zinnen. Geen mening in economicis is volstrekt ridicuul; geen visie ook is geheel boven kritiek verheven of absoluut onaanvechtbaar. Eenvoudige vorsers naar waarheid, zoekers naar de steen der wijzen op het pad van de economie, moeten op den duur wel vertwijfeld geraken. Als de feiten niet reeds eenduidig zijn, hoe zeer moeten de interpretaties dan wel niet uiteenlopen?

Soms lukt het je een zeldzaam ogenblik a.h.w. aan je eigen economisch-politieke ik te ontsijgen, los te komen van je eigen subjectieve uitleg van de economische werkelijkheid. Op zo'n zeldzaam moment is het goed beschouwd om te gillen van het lachen die doodserieuze voormannen van pressiegroepen, die professionele georganiseerde-belangenvertegenwoordigers bezig te zien. Op de televisie bijvoorbeeld kan men ze heftige pogingen zien doen de rationalisaties van hun groepsemoties aan de kijkers te slijten als onloochenbare harde feiten. Het heeft iets van een maskerade; ieder weet dat hij slechts een deel van het verhaal releveert, onaf zonder het deel van de ander(en). Maar juist omdat het onaf is, vormt het een gaaf, duidelijk standpunt; maak je het compleet door de rest van het verhaal er aan toe te voegen, dan wordt het te genuanceerd om zijn functie van identificatiepunt voor een grote groep te blijven vervullen. Toch probeert men elkaar ervan te overtuigen dat het eigen standpunt het enig goede is, omdat het als enige alle relevante aspecten recht doet.

Het zou me echter niets verbazen als bijv. Bosma en Kloos hele goede vrienden zouden zijn; alles in het geheim natuurlijk, want in het publiek zijn zij uiteraard gedwongen flink conflicterig tegen elkaar te doen. Misschien bellen zij elkaar wel regelmatig stiekem thuis op, om samen nog eens hard te lachen over hetgeen hen een uur geleden op de buis nog zo duidelijk scheidde. Het lijken mij reuze aimabele, gelijk gestemde zielen. Bosma, rustig, een beetje vaderlijk met die pijp, maar nét niet irritant patriarchaal, Kloos sinds mei 1968 een tikje op de revolutionaire toer; maar als hij weer eens iets recht voor zijn raap heeft gezegd, dan kan hij zo'n schuin ik-word-ook-maar-gestuurd gezicht trekken, hetgeen zijn gespierde uitspraak weer aanmerkelijk verzacht. Misschien stoten zij elkaar heimelijk onder de onderhandelingstafel aan (een schop van verstandhouding zogezegd), wanneer daarboven met het mes op tafel wordt onderhandeld.

Maar wellicht is het toch wel gewoon een schop tegen de schenen, die zij elkaar geven en zijn ze toch elk heilig overtuigd van het exclusieve gelijk van hun partiële stellingname. Daar nu achter te komen is het boeiende van de economie. Soms zie je het echter helemaal niet meer en wordt de economische wetenschap een grijze massa meningen. Dan is het tijd om met vakantie te gaan.

INHOUD

Waarheid en economie	397
<i>Drs. F. Th. Gubbi:</i>	
Slagvaardige conjunctuurpolitiek	
(II)	398
<i>Drs. J. van der Burg:</i>	
Research en ontwikkeling (III) ...	404
<i>J. Varkevisser:</i>	
Wel of niet pensioen voor allen? ..	406
<i>Ir. J. F. Jansen:</i>	
Hervorming van de landbouwstruc-	
tuur	409
Notities:	
Vooroordeeld	399
De wereldtankvloot	408
Geld- en kapitaalmarkt	411

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

Slagvaardige conjunctuurpolitiek (II) *

Welke instrumenten, behorende tot het arsenaal van de openbare financiën, staan de overheid ter beschikking bij het voeren van een slagvaardig conjunctuurbeleid? Op deze vraag is de auteur, naar aanleiding van een recent OESO-rapport, in een tweetal artikelen wat nader ingegaan. In dit tweede artikel behandelt hij o.a. de fiscale instrumenten ter regulering van de consumptieve bestedingen. Ook geeft hij een exposé van de Duitse conjunctuurwet.

FISCALE INSTRUMENTEN TER REGULERING VAN DE CONSUMPTIEVE BESTEDINGEN

De OESO-commissie heeft in haar rapport¹, met betrekking tot het conjunctureel beheersen van de consumptieve bestedingen, de navolgende maatregelen aanbevolen (blz. 114-118):

1. Het introduceren van een „regulator” in de tarieven van die belastingen, welke (mede) de consumptieve bestedingen als belastingmaatstaf hebben. De hier bedoelde belastingen kan men verdelen in enerzijds de inkomensbelasting (met voorheffingen) en anderzijds de omzetbelastingen en de accijnzen. Hierbij moet duidelijk in het oog worden gehouden dat belastingmaatstaf en belastingdrager niet identiek behoeven te zijn². Zo kan men zich voorstellen dat een verhoging van het tarief van de inkomensbelasting, bedoeld ter afroaming van de particuliere consumptie, wel eens meer de besparingen kan verminderen dan de op korte termijn waarschijnlijk weinig flexibele consumptie. Evenzo kan een drukverzwaring van een verbruiksbelasting, als de BTW, mede gedragen worden door het niet-verteerd deel van het inkomen. Dit vermindert zowel in de hausse als in de recessie de effectiviteit van een geringe tariefswijziging. De reductie, c.q. verhoging zal derhalve vrij fors moeten zijn. Tariefswijzigingen van de BTW werken bovendien niet symmetrisch. Een verhoging zal waarschijnlijk vollediger doorwerken in de prijzen dan een tariefsverlaging.

Over het vraagstuk van afwenteling en prijsstijging — dit laatste bij een verhoging van de BTW-tarieven uitdrukkelijk beoogd — spraken wij reeds. Hier botst het prijs- en conjunctuurbeleid; de policymaker zal moeten afwegen welk beleid prevaleert op een bepaald moment. In Nederland heeft het prijsstabilisatiebeleid vaak de voorrang gekregen, hetgeen soms de inflatoire spanningen eer heeft vergroot dan verminderd³.

Voorts zij nog opgemerkt dat een tariefsverandering van de omzetbelasting niet op alle markten gelijk werkt. Zo zal de consumptie van produkten met een elastische vraag door een tariefsverlaging meer gestimuleerd worden dan de consumptie van produkten met een inelastische vraag⁴. Men denke in dit verband aan de mogelijkheid van conjunctureel gebruik van het tarief van de egalisatieheffing op automobielen! Een effectieve doch eenzijdig gerichte maatregel. Goux zag ook mogelijkheden tot stimulering van de bouw, bij verlaging van de omzetbelasting.

Aan het conjunctureel gebruik van de inkomensbelasting kleven ook bezwaren. Wij wezen reeds op de mogelijkheid dat de besparingen meer worden beïnvloed dan de consumptie. Doch daarnaast moeten we er ons van bewust zijn, dat een verhoging van de I.B.-tarieven als conjunctureel wapen bij de huidige hoge tarieven van deze belasting — en mede gelet op de wens bij velen tot een forse structurele verlaging — een politiek slecht onthaal zal krijgen.

Bij de huidige forse tarieven loopt men ook gauw de kans de bestaande inkomensverdeling op een ongewenste wijze aan te tasten, waarbij mogelijke afwenteling bovendien een grote mate van onzekerheid geeft over de uiteindelijke drukverdeling.

Uit het bovenstaande moge blijken dat de introductie van een regulator ons voor vele problemen zal zetten. Als mogelijkheid lijkt mij voorlopig aanwezig: (a) het fiscaal privilegeren van het sparen in de hausse, middels een aftrek op het belastbaar inkomen; met als spiegelbeeld in de recessie (b) het verlagen van de tarieven van BTW en egalisatieheffing op automobielen. Het integraal verlagen van de tarieven inkomstenbelasting blijve men zien als een meer structurele wenselijkheid op lange termijn.

2. Het conjunctureel gebruik van de tarieven van overheidsbedrijven. Dit vormt, zoals ook het dito hanteren van de premies sociale verzekeringen, een nuttige aanvulling op het bestaande instrumentarium. Doch men zal, teneinde de allocatie niet teveel te verstoren, hiervan slechts een matig gebruik kunnen maken. Men mag niet speciaal de consumptie van de door overheidsbedrijven geleverde goederen en diensten meer remmen of stimuleren dan de overige consumptie. Ook t.a.v. de investeringen lope men niet te veel uit de pas.

3. Het zo veel mogelijk toepassen bij de heffing van de inkomensbelasting van het „pay-as-you-earn”-systeem. Voorheffingen bij de bron, zoals de loonbelasting en de dividendbelasting, alsmede een stelsel van voorlopige aanslagen, verhogen de effectiviteit van de tariefswijziging, c.q. de automatische stabilisator. Deze werkt eerder naarmate de tijd tussen de inkomensvorming en de belastingbetaling kleiner wordt. De door de OESO-commissie gedane aanbevelingen terzake zijn in ons land vrijwel gerealiseerd. Zie voor de voorlopige aanslagen de opmerkingen in mijn eerste artikel (blz. 374).

4. Het via een versnelde legislatieve procedure onmiddell-

* (I) in *ESB* van 16 april 1969, blz. 371-378.

¹ *Fiscal policy for a balanced Economy. Experience, Problems & Prospects*, OESO, december 1968.-

² Op het onderscheid in belastingmaatstaf („assessment”) en belastingdrager („levy”) is zowel gewezen door B. Schendstok in: *Enige economische grondslagen voor de belastingpolitiek* (Purmerend, 1939, blz. 141), als door D. H. Macgregor in: „Taxation of Savings” (*Economica*, 1936, blz. 387 e.v.).

³ Vgl. W. Drees Jr. en F. Th. Gubbi: *Overheidsuitgaven in theorie en praktijk*, blz. 102, alsook H. J. Witteveen: „De belastingvrije conjunctuurreserve en de structuurpolitiek”, in *ESB*, no. 2025 van 11 april 1956, blz. 297.

⁴ Cf. Chr. Goux in zijn bijdrage tot *L'impôt au service de la politique conjoncturelle*, op blz. 674: „Nous serions tentés de dire..... que l'impôt sur la consommation n'est pas un instrument très efficace de politique conjoncturelle, mais que son utilisation à court terme peut avoir un sens pour les produits dont la demande est très sensible aux prix”.

lijk van kracht doen worden van de sub 1 genoemde maatregel(en). De onderstaande aanbevelingen gelden voor het gehele pakket fiscale (en budgettaire) instrumenten. Dit laat zich op verschillende wijze realiseren:

a. De gewenste maatregelen worden bij Algemene maatregel van bestuur of Ministeriële beschikking afgekondigd, waarna binnen een vastgestelde termijn een wetsontwerp houdende goedkeuring van de genomen maatregel(en) aan het parlement wordt voorgelegd. Het parlement heeft derhalve een zgn. cassatierecht. Deze procedure bestaat in Nederland o.a. ten aanzien van de investeringsaftrek en de vervroegde afschrijving ⁵.

b. De maatregelen worden in de vorm van een wetsontwerp aan de Tweede Kamer voorgelegd ⁶, waarna zij, via een zeer snelle parlementaire behandeling, na eventuele goedkeuring onmiddellijk van kracht worden (dit is ten naaste bij de „Engelse procedure”).

c. De gewenste maatregelen worden in een ontwerp van een Algemene maatregel van bestuur aan de Tweede Kamer voorgelegd; deze kan binnen een bepaalde termijn om een ontwerp van wet verzoeken. De door de regering voorgestelde maatregelen kunnen worden aangenomen dan wel verworpen, zonder recht van amendement. Reageert de Kamer niet binnen de vastgestelde termijn dan worden de maatregelen na het verstrijken van die termijn automatisch bij deze Algemene maatregel van bestuur van kracht (dit is ongeveer de procedure voorzien in de Duitse conjunctuurwet). Vgl. A. D. Belinfante: *Beginselen van Nederlands staatsrecht*, 1966, blz. 93. Deze auteur stelt de bestaande parlementaire procedure voor goedkeuring van internationale overeenkomsten ten voorbeeld.

Toestemming van te voren werkt uiteraard minder snel dan goedkeuring van het parlement achteraf, doch is meer in overeenstemming met de opvattingen over het parlementaire budgetrecht in een democratie. Zeker ten aanzien van zeer ingrijpende maatregelen op conjunctureel gebied is het de vraag of de onder (a) genoemde procedure wel gewenst is. Zo werd er in Duitsland bij de behandeling van de conjunctuurwet op gewezen dat er ernstige verwarring kon ontstaan — zowel bij de fiscus als de belastingplichtigen — bij het onthouden van parlementaire goedkeuring. Men zag dit als een rem op het gebruik van dit cassatierecht. Wel zij er op gewezen dat het Nederlandse parlement gewend is aan deze procedure, zoals die bestaat t.a.v. de investeringsaftrek en de vervroegde afschrijving, zodat deze procedure misschien is uit te breiden tot andere conjunctuurpolitieke instrumenten. Anderzijds zal het parlement niet gaarne te veel wetgevende bevoegdheden aan de executieve willen geven. In dat geval zouden de beide andere procedures te overwegen zijn ⁷.

Bij de beslissing over het inzetten van de diverse instrumenten zal men zich moeten bezinnen omtrent de vraag of het in een bepaalde conjuncturele situatie aanbevelenswaardig is van de algemene regel af te wijken door één van de componenten van de totale vraag meer te stimuleren c.q. te remmen dan de andere. Zo wordt er in het, in mijn eerste artikel reeds genoemde, Franse rapport door H. Brochier op gewezen (blz. 611) dat: „certaines conjonctures déprimées souffrent d'un essoufflement de la consommation, dans d'autres cas c'est l'investissement qui ne semble pas répondre au rythme de développement de la consommation” en voorts dat „la disparité entre le traitement des deux variables a des limites et que l'investissement sera d'autant plus sensible à la relance que les entreprises pourront également anticiper un accroissement de la

Vooroordeeld

De werkgroep Evaluatie Nederlandse Ontwikkelingshulp heeft onlangs rapport uitgebracht over de bevindingen van haar evaluatie. Dat rapport heeft — mede gestimuleerd door de perikelen rond zijn publikewording — sterk de aandacht getrokken. Is het rapport hier en daar tamelijk kritisch jegens het regeringsbeleid, het is op zijn beurt ook zelf het voorwerp geworden van kritische evaluatiedrift. En dat is maar goed ook! Ongeacht de al dan niet positieve kwaliteiten ervan (een bespreking in ESB volgt nog) verdienen rapporten als deze, die toch immers een stuk regeringsbeleid raken, de voortdurende kritische begeleiding van iedereen die zich hierover druk wenst te maken.

Onverschillig tot welke kleur van het politieke spectrum men zich wenst te rekenen, dient men echter zijn kritiek op zakelijke gronden te voeren, zeker als men haar publikatie waardig acht. Het is daarom teleurstellend dat in Het Financieele Dagblad het rapport op een ronduit unfaire wijze wordt „gekraakt” (FD van 3 april jl.).

Unfair nog niet eens zo zeer omdat een beschouwing, alleen maar gewijd aan de passages in het rapport over het Nederlandse hulpbeleid m.b.t. Indonesië, wordt verabsoluteerd tot een kritiek op het gehele rapport, unfair echter wel omdat het FD-artikel voortdurend tamboereert op de (politieke) vooroordelen van de samenstellers, daarmee suggererend: „regering, trek je er niets van aan; het is toch onwetenschappelijk”. Vooral wanneer men zo'n „bespreking” het (vetgedrukte) motto „pseudo-wetenschappelijk werkstuk met vooroordelen” meegeeft, maakt men zich schuldig aan een nare vorm van verkettering, die langzamerhand gemeengoed begint te worden: tegenstanders meteen vooroordelen verwijten. Een behoorlijke discussie wordt aldus bij voorbaat onmogelijk gemaakt.

dR

consommation”. Terecht merkt hij vervolgens op dat sommige investeringsfaciliteiten zijn geschapen ten behoeve van een actieve groeipolitiek. Geluiden die wij t.a.v. de investeringsaftrek van Nederlandse bewindslieden ook wel eens hebben vernomen. In dat geval mag het conjunctuurbeleid hier niet te veel inbreuk op maken, hetgeen zou kunnen geschieden indien de regering gedurende lange tijd, wegens aanhoudende inflatie, een bepaalde structurele faciliteit buiten werking stelt.

Het OESO-rapport wijst er voorts op (blz. 122-126), dat men bij zijn conjunctuurbeleid rekening moet houden met regionale en sectoriële spanningen, welke veelal een structurele oorzaak hebben (in ons land bijv. de scheepsbouw, de mijnbouw, het Noorden des lands). Hiervoor zijn structurele maatregelen op het gebied van belastingen en uitgaven mede gewenst. In dit verband heeft de regering in

⁵ Zie art. 10 en 11 van de Wet inkomstenbelasting 1964.

⁶ De Eerste Kamer ware hier uit te schakelen. Dit is t.a.v. de begrotingswetgeving al eerder voorgesteld (zie: Rapport Commissie-Simons, blz: 127-128).

⁷ Men bedenke dat de Engelse procedure speelt in een parlementair stelsel waarbij de meerderheidspartij de regering vormt

de Miljoenennota 1969 de introductie van een zgn. loon-sommenbelasting aangekondigd. Hierop is m.i. terecht door Goedhart kritiek geuit⁸. De regering zal zich de vraag dienen te stellen, of aanwending van de opbrengst van deze belasting ten behoeve van de bedrijven in de probleemgebieden inderdaad tot de gewenste herstructurering en efficiency-verbetering zal leiden. Of geeft zij, aldus Goedhart, deze bedrijven de mogelijkheid op kosten van de arbeidsintensieve bedrijven in het Westen des lands de prijzen te vervalsen?

Beter ware het m.i. deze probleemgebieden te helpen door middel van een beleid op lange termijn, gericht op het vestigen van nieuwe groeipolen⁹. Uitgaven ten behoeve van de verbetering der infrastructuur richte men overigens bij voorkeur op het Westen des lands, waar zich de grootste bottlenecks bevinden.

DEBT-MANAGEMENT EN CONJUNCTUURPOLITIEK

Het OESO-rapport wijdt op blz. 122 enige regels aan de noodzaak van voldoende flexibiliteit van de debt-management (d.i. samenstelling van de overheidsschuld) ten behoeve van de conjunctuurpolitiek. Zij wijst met name debt-limits en interest-limits van de hand, omdat deze de overheid te weinig ruimte om te manoeuvreren zouden geven. In ons land kennen wij deze vormen van indirecte remmen niet. In Nederland tracht men de omvang van de uitgaven veelal via een uitgavennorm te beperken, bijv. in de jaren '50 en begin '60 de Romme-norm (toelaatbaar accres van de uitgaven 4% per jaar). Momenteel hanteert het kabinet-De Jong een uitgavennorm van 6% toelaatbaar accres per jaar. Meer indirect is het Zijlstra-kader een rem op het financieren van het zgn. relevante uitgaven-acres met andere middelen dan de reële meeropbrengst van de belastingen. De inflatoire meer-opbrengst uit hoofde van de werking van de progressiefactor — de zgn. louter nominale progressiekop — mag niet worden uitgegeven en vormt derhalve een automatische stabilisator¹⁰. Consequente toepassing van het a-cyclische Zijlstra-kader leidt dus wel tot enig remmen in de hausse.

De lagere overheden worden met de Wet Kapitaalluitgaven Publiekrechtelijke Lichamen in het gareel van de centrale financiering gehouden.

Voor Nederland heeft Stevers meerdere malen duidelijk de noodzaak aangetoond van financiering van het tekort met vlottende schuld bij een gelijktijdige aflossing van langlopende schuld; dit vanwege de wenselijk geachte structurele groei van het aanbod van liquiditeiten in onze volkshuishouding¹¹. Duidelijk heeft hij gesteld dat dit louter een vraagstuk van debt-management is en niet van conjunctuurpolitiek. Dit betekent dat de overheid bij een eventueel gebruik van het „tekort op de begroting” als instrument van de conjunctuurpolitiek terdege rekening moet houden met deze door Stevers gesignaleerde structurele wenselijkheid van inflatoire financiering. Rest nog de vraag of overheidsingrijpen eigenlijk wel nodig is? M.a.w. zijn er eventueel ingebouwde remmen in overheidsuitgaven en belastingtarieven die dit overbodig zouden maken?

AUTOMATISCHE CONJUNCTUURSTABILISATOREN

Het benadrukken van de effectieve werking van de „built-in-stabilizers” bij overheidsuitgaven en belastingen is ca.

een twintig jaar geleden in de Verenigde Staten gekomen als een neo-liberale reactie op de anticyclische begrotingspolitiek, waarbij interventie van de overheid in het economisch leven noodzakelijk is. Vele vooraanstaande Amerikaanse economen, w.o. Friedman, Musgrave en Samuelson, waren van mening dat de gewenste interventie zou afstuiten op technische en politieke starheden, reden waarom zij meer vertrouwden op het automatisch werkende mechanisme van de „built-in-stabilizer”. Bij de uitgaven zag men openbare werken en het werkloosheidsfonds als automatische stabilisatoren. Doch in de naoorlogse snel expanderende economie bleken vele openbare werken te zeer complementair verbonden met bepaalde particuliere bestedingen, zodat inkrimping van deze sector niet mogelijk bleek, ja zelfs snelle expansie gewent was. De schommelfondsen in de sector van de werkloosheidsverzekering werken uiteraard wel enigszins, doch zijn te gering van omvang om merkbare tegendruk te geven.

Uiteindelijk bleef dan de in de progressieve tarieven van de inkomensbelasting ingebouwde stabilisator als enig automatisch werkend instrument van importantie over. Doch ook de effectiviteit van deze stabilisator wordt nu — zoals uit empirisch onderzoek in de Verenigde Staten is gebleken¹² — ernstig in twijfel getrokken. In dit verband moet vooral worden gewezen op het psychologisch effect van de belastingverzwaring in de hausse, die er toe leidt dat de belastingplichtigen in steeds meerdere mate door het opvoeren van hun aftrekbare kosten enz. zullen trachten hun belastbaar inkomen relatief bij de inkomensstijging te doen achterblijven; dit laatste geldt met name voor de ondernemers. Daarnaast brengt afwenteling op korte termijn grote onzekerheid over de plaats waar de extra belastingdruk komt te rusten. De doelstelling prijsstabilisatie loopt ook gevaar. Tenslotte blijkt, dat in ons land gegeven het verloop van de tariefcurve van onze inkomensbelasting, de last van de automatische drukverzwaring het zwaarst komt te drukken op de middengroepen, hetgeen de doelstelling van de redelijk geachte inkomensverdeling in gevaar kan brengen¹³.

De geringe effectiviteit, de mogelijke verstoring van de bestaande inkomensverdeling alsmede de onzekerheden als gevolg van de mogelijke afwenteling van de extra belastingdruk, hebben — met name ook in de Verenigde Staten — geleid tot een zekere heroriëntering van het

⁸ C. Goedhart: „De Miljoenennota” in: *Maatschappijbelangen*, oktober 1968, blz. 351.

⁹ Zie W. Drees Jr. en F. Th. Gubbi, o.c., blz. 189-192.

¹⁰ De inflatoire meer-opbrengst uit hoofde van de nominale groei van het nationaal inkomen is bestemd voor de algemene salarisverhoging van ambtenaren; deze wordt beschouwd als een niet-relevante uitgaaf. Of dit juist is wordt door sommigen betwijfeld (zie H. A. C. M. Notenboom in: *Politiek*, november 1967).

¹¹ Th. A. Stevers: *De wenselijkheid van structureel inflatoire overheidsfinanciering in de jaren zestig*, Openbare Les aan de K. H. Tilburg, 1961, en zijn artikel „Bancaire liquiditeitspositie als belemmering voor toekomstige welvaarts-groei” in *AMRO-kwartalschrift*, no. 10, september 1967.

¹² Zo bleek uit de literatuurstudie in het rapport van Mme. C. Nème (blz. 654): „En ce qui concerne l'importance de l'effet de stabilisation, les études américaines sont assez convergentes, il semblerait que la stabilisation automatique atténuée dans une proportion d'à peu près un tiers les variations de revenu. Il reste donc tout de même deux tiers pour une politique délibérée. In andere onderzochte landen — Frankrijk, Engeland, Australië — blijkt het effect nog geringer te zijn. Tevens is gebleken dat de „built-in-stabilizer” beter werkt bij de bestrijding van een recessie dan bij het remmen in de hausse, als gevolg van de daling van de consumptiequote in de hausse. Hierdoor werkt de „built-in-stabilizer” niet geheel symmetrisch.

conjunctuurbeleid op een meer autonoom, en door de overheid naar keuze, te hanteren instrumentarium. Zo schrijft Mme. C. Nême in haar belangrijke bijdrage tot het Franse rapport (blz. 633): „Depuis 1960 est alors apparue aux Etats-Unis une nouvelle politique, ni keynésienne, c'est-à-dire agissant sur les dépenses publiques, ni néo-libérale, c'est-à-dire s'en remettant à la stabilisation automatique, mais néo-keynésienne, en ce qu'elle cherche à moduler les recettes publiques”.

Een tussenweg heeft Musgrave in zijn *The Theory of Public Finance*¹⁴ aanbevolen. Hij wijst daar op de mogelijkheid van introductie van de zgn. „formula flexibility”. Dit houdt in dat bij een van te voren vastgestelde stand van de relevante indicator, op grond van een besluit van de executieve, tarieven van bepaalde belastingen of overheidsuitgaven binnen van te voren afgesproken grenzen worden gewijzigd. Hij licht dit als volgt toe: „For instance, it might be legislated that income tax rates be reduced or public expenditures raised by x per cent if income falls by y per cent”. Niettemin wijst hij er op dat „The limitation arises because the economic system is too complex to permit the design of a formula that will work adequately in all situations”. Er blijft behoefte bestaan aan autonoom ingrijpen van de overheid.

COÖRDINATIE VAN HET BELEID

In het rapport van de OESO-commissie is een belangrijke plaats ingeruimd voor enige voorstellen ter verbetering van de coördinatie van het overheidsbeleid op het gebied van de conjunctuurpolitiek (blz. 127-144). De aanbevelingen van de commissie vallen in drie onderdelen uiteen:

- (a) streven naar voldoende coördinatie binnen de centrale overheid, waarbij wordt geadviseerd de minister van Financiën de verantwoordelijkheid voor de coördinatie te geven, terzijde gestaan door een economisch adviescollege en in nauwe samenhang met de centrale bank;
- (b) er voor zorgen dat de centrale overheid tijdig geïnformeerd wordt over uitgaven en inkomsten van lagere overheden;
- (c) streven naar coördinatie van het budgettaire beleid in inter- c.q. supranationaal verband (bijv. in het kader van EEG, OESO).

Niet alleen een goede timing en een juiste dosering van de maatregelen zijn vereisten voor slagvaardige conjunctuurpolitiek, evenzeer is dit een nauwe samenwerking tussen alle voor het conjunctuurbeleid verantwoordelijke instanties. De grote coördinator zal hier de minister van Financiën dienen te zijn. Dit vanwege het feit dat de directe parlementaire verantwoordelijkheid voor het beleid binnen de „stabilisation branch” van de overheidshuishouding — eventueel uitdrukkelijk gegeven in een algemene conjunctuurpolitieke raamwet — bij voorkeur bij één bewindsman rust: de minister van Financiën.

BEKORTING VAN DE BUDGETCYCLUS

De commissie-Simons heeft in 1960 voorstellen gedaan om, met behoud van de begrotingsperiode van één jaar, te komen tot een beleid dat zich op korte termijn zou kunnen aanpassen aan gewijzigde omstandigheden (blz. 41 e.v., blz. 143 e.v.). De voorstellen hiertoe waren tweërlei van aard:

1. Regering en parlement zouden tijdig moeten kunnen

beschikken over de nodige informatie omtrent de algemene economische toestand. Deze tijdige informatie, eveneens aanbevolen in het OESO-rapport, is in ons land in de Macroeconomische Verkenningen en het Centraal Economisch Plan reeds geregeld. De commissie-Simons deed tevens de aanbeveling dat de regering, bij tussentijdse wijziging in de economische ontwikkeling, zou komen met een herzien begrotingsoverzicht, waarna er tussen regering en parlement van gedachten zou kunnen worden gewisseld over de economische toestand en de te nemen maatregelen. Indien de regering zich hierbij tevens voorstelt een aantal instrumenten in te schakelen, doet zich de vraag voor welke legislatieve procedure hierbij gekozen moet worden. Enige mogelijkheden stipte ik hierboven reeds aan.

2. De regering moet trachten zoveel mogelijk te voorkomen, dat suppletoire begrotingen aan het einde van het op het desbetreffende dienstjaar volgende jaar als één verzamelbegroting aan het parlement worden voorgelegd. Wenst de overheid in het kader van de conjunctuurpolitiek bepaalde uitgaven te verhogen dan geschiedt dit in het kader van een hierboven onder 1. genoemde herziene begrotingsoverzicht reeds in het lopende dienstjaar.

Daarnaast kan de legislatieve flexibiliteit vergroot worden door:

- het afschaffen van het budgetrecht van de Eerste Kamer;
- het doen vervallen van de schriftelijke voorbereiding bij de algemene financiële beschouwingen in de Tweede Kamer, aldus de commissie-Simons op blz. 127-128 van haar rapport. Zij doet evenwel geen aanbeveling terzake¹⁵.

Zou op zich een snellere legislatieve procedure bij de jaarlijkse begrotingsbehandeling in het parlement een grote vooruitgang betekenen, wat betreft het tussentijds uitgaven- en belastingbeleid in het kader van de conjunctuurpolitiek — waarbij het op snel reageren aankomt — kan zeker niet worden volstaan met de bestaande parlementaire behandelingswijze. Hierbij dient men nieuwe wegen te bewandelen. Het Duitse voorbeeld kan ons hierbij als wegwijzer dienen.

¹³ Bij bestudering van de progressietoename in het tarief van onze inkomstenbelasting bij stijging van het dragend inkomen in de diverse inkomensgroepen, blijkt dat deze het hoogst is bij de inkomens die zich bevinden tussen de f. 20.000 en f. 50.000 per jaar; m.a.w. hier komt de door de inflatie geïnduceerde drukverzwaring het zwaarst aan (zie de berekeningen in het boekje *Eerherstel voor de inkomstenbelasting* van J. H. Christiaanse, Gorinchem 1969). Christiaanse en schrijver dezes zijn tot de conclusie gekomen dat de stijging van de gemiddelde druk in de periode 1964-1971 voor de inkomens die zich bevinden tussen de f. 24.000 en f. 60.000 belastbaar inkomen per jaar (gulden van 1964) zo om en nabij de 5 à 6% van het belastbaar inkomen zal bedragen, louter en alleen als gevolg van de daling van de koopkracht van de gulden. Voor de inkomens beneden de f. 24.000 en boven de f. 60.000 is deze drukverzwaring minder, doch voor de groep tussen f. 16.000 en f. 24.000 nog altijd 4 à 5%. Deze drukverzwaring kan men zien als een daling van het reëel besteedbare inkomen met 5 à 6%, resp. 4 à 5% (J. H. Christiaanse, o.c., blz. 48). Bij voortdurende inflatie roept dit om een structurele correctie van het tarief I.B., welke echter op een conjunctureel gunstig tijdstip moet worden aangebracht. Mogelijke parlementaire onwil in de toekomst om deze correctie door te voeren heeft waarschijnlijk tot het regeringsvoorstel geleid voor een *automatische* tariefscorrectie I.B. Dit bergt het gevaar van verlaging van het tarief ook in hausse-jaren in zich!

¹⁴ R. A. Musgrave: *The theory of public finance*, New York/Londen 1959, blz. 512-517.

¹⁵ In de M.v.T. Wetsontwerp Comptabiliteitswet, blz. 5-6, heeft de minister van Financiën (eertijds lid van de commissie-Simons) hier heel nadrukkelijk weer op gewezen.

DE DUITSE CONJUNCTUURWET

„Die zunehmenden Schwierigkeiten für die Konjunkturpolitik führten daher schon seit längerem zu der Forderung nach Verbesserung und Erweiterung des konjunkturpolitischen Instrumentariums, mit dem sowohl konjunkturelle Ueberhitzungserscheinungen als auch einer unerwünscht starken wirtschaftlichen Abschwächung wirksamer als bisher begegnet werden kann, ohne jedoch den marktwirtschaftlichen Lenkungsmechanismus in seiner Wirkungsweise wesentlich zu beeinträchtigen“,

aldus Ministerialrat H. Vogel in zijn beschouwing over de Duitse conjunctuurwet¹⁶. In overeenstemming met de aanbevelingen in het OESO-rapport is in deze wet reeds bepaald dat de Bondsregering de plicht heeft:

- a. „Zu Beginn eines jeden Jahres einen Jahreswirtschaftsbericht mit einer Darlegung der für das laufende Jahr von der Bundesregierung angestrebten wirtschafts- und sozialpolitischen Ziele vorzulegen“ (par. 2 van de conj. wet) en
- b. „Orientierungsdaten für ein gleichzeitiges, aufeinander abgestimmtes Verhalten der Gebietskörperschaften, der Gewerkschaften und der Unternehmerverbände zur Verfügung zu stellen, wenn eines der wirtschaftspolitischen Hauptziele gefährdet ist“ (par. 3 van de conj. wet).

Deze beide paragrafen van de conjunctuurwet welke een leidraad vormen voor het door de Duitse regering te voeren financieel- en sociaal-economisch beleid sporen de regering aan de doelstellingen van dit beleid nauwkeurig te formuleren en er op toe te zien dat de hiertoe gehanteerde middelen inderdaad tot het gewenste doel leiden. Met deze par. 3 in de hand, kan de regering diverse mede voor dit beleid verantwoordelijke instanties tot een zekere coördinatie dwingen.

Met behulp van het instrumentarium, dat in deze conjunctuurwet is opgenomen, moet er naar worden gestreefd, aldus Vogel: „die öffentliche Ausgaben- und Einnahmewirtschaft im antizyklischen Sinne an der jeweiligen Marktlage auszurichten und damit stabilisierend auf den Konjunkturablauf einzuwirken“. Evenals in het OESO-rapport wordt ook in de Duitse conjunctuurwet als belangrijkste voorwaarde voor een slagvaardige „fiscal policy“ beschouwd: (i) het tijdig en in de juiste dosering aanwenden van de beschikbare instrumenten, en (ii) het alleen dan gebruiken van de instrumenten indien er duidelijk sprake is van een situatie van conjuncturele verstoring van het algemeen economisch evenwicht¹⁷.

In de Duitse conjunctuurwet zijn o.a. de volgende instrumenten opgenomen:

A. Instrumenten die de disposities van de overheidshuishouding zelf beïnvloeden:

1. Een *conjunctuuregalisatiereserve* (Konjunkturausgleichsrücklage): de minister van Financiën kan door de regering gemachtigd worden op de uitgaven te bezuinigen en de vrijkomende middelen voor schuldaflossing aan te wenden, c.q. aan een conjunctuuregalisatiereserve te doteren (par. 6 en 7 van de conj. wet). Bij „Rechtsverordnung“ kan deze reserve worden ingesteld voor de centrale overheid en de „Länder“ en bepaald worden dat hieruit in de recessie stimulerende uitgaven worden bestreden.

2. Een *meerjaren-plan*: dit is een meer structureel gerichte maatregel. De minister van Financiën is verplicht een meerjaren-plan in te dienen, waarin voor een periode van enige begrotingsjaren de doelstellingen van het te voeren uitgaven- en belastingbeleid moeten worden geformuleerd. Hierbij dient vooral te worden vastgelegd welke middelen beschikbaar zijn om de geplande uitgavenbehoefte te dek-

ken. Dit leidt tevens tot de noodzaak van opstelling van een prioriteitschema voor de (kapitaal)uitgaven.

181

B. Instrumenten die de disposities van de niet-overheidshuishoudingen beïnvloeden:

In de conjunctuurwet is een aantal fiscale instrumenten opgenomen dat het de Bondsregering mogelijk maakt enige invloed uit te oefenen op de bestedingen in de particuliere sector. Daar ik in mijn algemene beschouwing een uitvoerige inventarisatie heb gegeven, volsta ik hier met een korte aanduiding van het arsenaal instrumenten dat in deze Duitse raamwet is opgenomen:

1. Een *investment credit* („Steuerabzug für Investitionen“) van maximaal 7½% van de aanschaffingsprijs, c.q. voortbrengingskosten van met name genoemde investeringsgoederen. De credit treedt in werking bij dreigende werkloosheid en omzetsdaling, in het bijzonder bij een daling van de vraag naar investeringsgoederen. In het oorspronkelijk ontwerp van wet had de Bondsregering een regeling voorgesteld die sterk overeenkwam met de hier te lande bestaande vervroegde afschrijving, nl. een vervroegde afschrijving van 30% voor roerende en van 15% voor onroerende goederen over de aanschafprijs, c.q. voortbrengingskosten. Waarom heeft men in Duitsland voor de credit gekozen?

— Men zag de credit als een sterker werkend middel om de ondernemers in de recessie tot investeren aan te sporen dan de vervroegde afschrijving; men bedenke dat de credit de afschrijvingsbasis niet aantast;

— Men vond het een voordeel dat de credit, geheel onafhankelijk van de hoogte van het tarief van de winstbelasting, voor grote en kleine bedrijven een zelfde effect heeft — uiteraard naar rato van het geïnvesteerd bedrag. Van de vervroegde afschrijving profiteren verhoudingsgewijs de grotere, progressief belaste ondernemingen — indien I.B.-plichtig — het meest.

2. Beperking van degressieve afschrijvingen op bedrijfsmiddelen is de in de hausse te benutten maatregel, de tegenhanger van de onder 1. genoemde maatregel. Dit instrument treedt in werking bij een dreigende verstoring van het economisch evenwicht, die tot sterke prijsstijging zal leiden, in het bijzonder indien de vraag naar investeringsgoederen het aanbod overtreft.

Uit beide maatregelen blijkt dat de overheid bij verstoring van het evenwicht op de markt van investeringsgoederen regulerend kan optreden, zelfs al zouden de consumptieve bestedingen niet op dezelfde wijze uit de hand zijn gelopen als bij de investeringen het geval is.

3. Het derde belangrijke instrument is de mogelijkheid van wijziging van de te betalen inkomsten- en vennootschapsbelasting tot max. 10% van het verschuldigd bedrag. Hiervan wordt effect verwacht bij een belangrijke verstoring van het evenwicht tussen vraag naar en aanbod van consumptiegoederen. De werking van deze regulator is tot één jaar beperkt. De extra belastingontvangsten vloeien naar de hierboven genoemde conjunctuuregalisatiereserve¹⁸.

¹⁶ H. Vogel: „Die volkswirtschaftliche und finanzpolitische Bedeutung des Konjunkturgesetzes“, in *Deutsche Steuerzeitung*, 1 juli 1967.

¹⁷ Globaal omschreven in par. 1 van de conjunctuurwet. De interpretatie hiervan wordt aan de regering overgelaten.

¹⁸ In Frankrijk heeft het parlement in de „loi de finances pour 1968“ de regering uitdrukkelijk gemachtigd de druk van met name genoemde belastingen binnen van te voren gefixeerde grenzen te wijzigen.

OPEN ECONOMIE

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat de Duitse bondsregering over een breed scala van instrumenten beschikt teneinde conjuncturele onevenwichtigheden op flexibele wijze te bestrijden. Wél zij er op gewezen dat de conjunctuurwet geen instrumenten bevat die specifiek gericht zijn op de regulering van de invoer en de uitvoer. Eenzelfde omissie vertoont het OESO-rapport, hetwelk zich eveneens vrijwel beperkt tot de „fiscal policy” in een gesloten economie.

Niettemin heeft West-Duitsland ter voorkoming van een anders noodzakelijke revaluatie in 1968 op grond van par. 4 van de conjunctuurwet enige maatregelen uitgevaardigd ter bevordering van de invoer en ter beperking van de eigen export (uitgezonderd export van landbouwproducten), welke zijn opgenomen in de wet van 29 november 1968. De belangrijkste maatregel in dit kader was de 4% (c.q. 2%) exportbelasting¹⁹.

I.h.a. kan men zeggen dat ten behoeve van de regulering van de in- en uitvoer de BTW enige mogelijkheden hiertoe biedt. De export kan met name geremd worden door een deel van de BTW, die nog drukt op de exportgoederen, niet te restitueren, zodat de goederen niet schoon de grens over gaan. Doch anderzijds zullen maatregelen ter bevordering van de export en tot beperking van de invoer, met name gericht op onze handel met de EEG-partners, op groot verzet stuiten. Veroorzaakt de buitenlandse handel derhalve spanningen op de binnenlandse markten, dan zal men moeten trachten in EEG-verband tot een oplossing te komen.

SLOTBESCHOUWING

In het OESO-rapport wordt opgemerkt dat in alle onderzochte landen de „fiscal policy” de belangrijkste instrumenten levert voor de conjunctuurpolitiek. Alhoewel de resultaten van de „fiscal policy” bij juiste toepassing vaak aan de verwachtingen hebben beantwoord, blijft consequente toepassing van het volledige ter beschikking staande instrumentarium vaak achterwege, zowel door onkunde als door onwil bij de policymakers. Onkunde, die vaak veroorzaakt wordt door een zekere onervarenheid met het hanteren van de instrumenten dan wel door het blijven hangen aan verouderde theorieën over begrotingsevenwicht. Voorts wijst Neumark er op dat soms: „Die Leiter der Wirtschaftspolitik im weiteren Sinne, sowie Parlament und Oeffentlichkeit sich nicht oder doch nicht rechtzeitig über den inflatorischen Charakter einer bestimmten Preis- und Einkommensentwicklung im klaren sind” (o.c., blz. 13).

Ook onwil om de juiste recepten te slikken is soms gebleken, vaak uit politieke motieven (belastingverhoging, subsidieverlaging). Soms bleek een duidelijke strijdigheid met andere doelstellingen, zoals die t.a.v. de optimale groei en de volledige werkgelegenheid. Tenslotte kan geweest worden op een aantal opvattingen met betrekking tot de mogelijkheden tot het voeren van conjunctuurpolitiek, die in feite ketterij waren tegen de pure Keynesiaanse

leer. In *Overheidsuitgaven in theorie en praktijk* (blz. 97-102) is op een aantal foute theorieën die hier te lande zijn gelanceerd, gewezen; genoemd wordt de „export-compensatie-theorie” (daling binnenlandse vraag direct gecompenseerd door toename buitenlandse vraag²⁰, het te veel centraal willen stellen van het bewaren van evenwicht op de betalingsbalans en het richten van het beleid op prijsstabilisatie-op-korte-termijn, niet door het afremmen van de bestedingen (of revaluatie), maar door het laag houden van overheidsheffingen. Op grond van deze drie opvattingen heeft men vaak gearzeld met het voeren van een actieve conjunctuurpolitiek, in casu vaak bepaalde instrumenten niet willen gebruiken. Teveel heeft men in ons land op het monetaire instrument vertrouwd. Te weinig heeft men de belastingen willen gebruiken bij het afremmen van de consumptie.

Niettemin heeft het instrumentarium, daar waar het op de juiste wijze is gehanteerd, redelijk gewerkt. Soms was het remmen te laat ingezet, zoals in 1957 (alsook in 1963) waardoor men te ver doorschoot in 1958.

Veel van de aanbevelingen neergelegd in het OESO-rapport kunnen dienen om te komen tot een nog slagvaardiger en flexibeler conjunctuurbeleid dan wij nu reeds hier te lande kennen. Dit kan naar mijn mening worden bevorderd door ook in Nederland te komen tot een algemene raamwet, waarin een scala van maatregelen, instrumenten enz. is opgenomen, dat kan worden ingezet bij de bestrijding van conjuncturele verstoringen. Een parlementaire behandeling van een dergelijke raamwet zou tevens de gelegenheid bieden serieus op de aanbevelingen van de OESO-commissie in te gaan. Een aantal van de hierboven geschetste instrumenten lijken mij voor ons land zeer wel toepasbaar; ik denk dan met name aan de Reservebegroting voor aanvullende werken (c.q. conjunctuur-egalisereserve), de onbelaste investeringsreserve bij het bedrijfsleven en de „regulator”, ingebouwd in het tarief van één of meer hiertoe geëigende belastingen. Enige fiscale maatregelen ter bevordering van het sparen lijken mij mede uit structureel oogpunt evenzeer aanbevelenswaardig.

Alhoewel de Nederlandse wetgever in zo'n conjunctuurwet zeer wel andere instrumenten, procedures, indicatoren etc. zal willen opnemen dan in Duitsland is geschied, lijkt mij op zich een dergelijke wettelijke regeling een belangrijke steun in de rug voor de voor het conjunctuurbeleid verantwoordelijke bewindsman. Het koersen binnen de „narrow band” van het conjunctureel evenwicht zal erdoor vergemakkelijkt worden.

Wel haast zeker zal men dan in dit bij de wet te regelen „kookboek voor Nederlandse conjunctuurpolitici” een aantal van de in het OESO-rapport bijeengebrachte internationale recepten willen overnemen.

F. Th. Gubbi

¹⁹ Zie: M. J. H. Smeets, „Regulerende belastingen”, *Belastingbeschouwingen*, januari 1969, blz. 5.

²⁰ Zo dit zich mocht voordoen, kan men de export afremmen door gehele of gedeeltelijke stopzetting van de O.B.-restitutie.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Research en ontwikkeling (III) *

In deze derde aflevering van een artikelenreeks over research en ontwikkeling wordt ingegaan op de mogelijke invloed van de nationale produktiestructuur en daarmee verwante zaken op de omvang van research en ontwikkeling.

INVLOED PRODUKTIESTRUCTUUR

In navolging van een van de eerste publikaties op het gebied van de produktiestructuur, namelijk Colin Clark's *Conditions of economic progress*, kan heel algemeen gesteld worden dat economische groei gepaard gaat met een verandering van de structuur van de voortbrenging, waarbij de technische vooruitgang een belangrijke rol speelt. Voor veel landen werd het proces van economische groei bewerkstelligd onder meer door een verschuiving van het zwaartepunt van de economie van een voornamelijk op landbouw en ambachten gebaseerde voortbrenging (primaire sector) naar een die hoofdzakelijk gebaseerd zou worden op de industriële voortbrenging (secundaire sector) ¹.

Dit proces van industrialisatie heeft zijn uitwerking op de omvang van het totaal van de in een bepaald land verrichte research en ontwikkeling. De zgn. verwerkende („manufacturing”) industrie vertoont namelijk in het algemeen een veel hogere verhouding tussen research en produktie dan de overige economische sectoren, zoals bijvoorbeeld transport, handel en landbouw (met uitzondering echter van de communicatiesector; hierin wordt ook veel r. en o. verricht). Zo bedroegen in de Verenigde Staten in 1959 binnen de groep van ondernemingen die r. en o. verrichtten de gemiddelde door de onderneming gefinancierde research- en ontwikkelingsuitgaven per werknemer \$ 353 voor de verwerkende industrie en \$ 54 voor de niet-verwerkende („non-manufacturing”) industrie ². Dientengevolge kan gesteld worden dat de relatieve groei van de verwerkende industriële sector een stijging van de research-verhouding met zich zal meebrengen.

Bij een later stadium van economische ontwikkeling groeit de diensten-sector relatief sneller dan de verwerkende industrie en algemeen is de verwachting, dat eerstgenoemde sector eveneens meer research-intensief wordt.

De industrialisatie in een meer ontwikkeld stadium ging gepaard met een stijging op lange termijn van het aandeel van de kapitaalgoederen producerende metaalindustrie en de chemische industrie, en een relatieve daling van het aandeel van de voedingsmiddelen- en textielindustrie, in de totale produktie van de verwerkende industrie. Dit proces is o.m. geanalyseerd door Hoffmann en door Maizels ³ en is voor de Verenigde Staten, de OESO en Groot-Brittannië voor een zestigjarige periode samengevat in tabel 1.

Een andere belangrijke conclusie is, dat de snelgroeiende bedrijfstakken in het algemeen research-intensief ⁴ zijn, d.w.z. dat zij een relatief hoge verhouding vertonen tussen de research- en ontwikkelingsuitgaven en de produktie, terwijl de relatief langzamer groeiende bedrijfstakken gewoonlijk een lage verhouding vertonen. Een vertekend aspect wordt echter gevormd door het feit, dat in de research-intensieve bedrijfstakken de initiële fase gepaard gaat met relatief hoge research- en ontwikkelingskosten om uiteindelijk de „inventions” ⁵ te kunnen gaan toepassen. Voorbeelden hiervan zijn de toepassing van de transistor en het geïntegreerd circuit bij de elektronische industrie en het ontdekken van nieuwe materialen zoals

poly-ethyleen en poly-propyleen bij de chemische industrie. Aangezien de kosten van toegepaste research en industriële ontwikkeling hoger liggen dan die van fundamentele research, brengen de eerste fasen van het proces van produktie-ontwikkeling een hoge verhouding tussen de research- en ontwikkelingskosten en de omzet e.d. met zich mee. Na verloop van tijd zal deze verhouding, met het toenemen van de produktie, dalen.

Daarnaast is er globaal gezien een ontwikkeling waarneembaar, dat de research- en ontwikkelingsuitgaven in alle bedrijfstakken geleidelijk aan stijgen, o.m. vanwege het ter beschikking komen van nieuwe apparaten, materialen en produktiemethoden die alle soorten van produktie beïnvloeden.

Er is voorts een ontwikkeling waarbij bijv. de producenten van nieuwe machines en nieuwe grondstoffen als het ware research- en ontwikkelingswerk uitvoeren voor hun afnemers in de andere bedrijfstakken. Wat ook voorkomt, is dat zij zelf toetreden tot die bedrijfstakken. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de markt voor de synthetische textiel. Deze markt wordt grotendeels beheerst door chemische ondernemingen, die op het gebied van de nieuwe vezels de meeste research en ontwikkeling verricht hebben.

Al met al is het patroon van de industriële research en ontwikkeling zeer gecompliceerd geworden. Waren de tot stand gebrachte „innovations” aanvankelijk alleen van belang voor de bedrijfstak waarbinnen zij ontwikkeld werden (zgn. „horizontale innovations”), thans zien we dat ze eveneens betekenis gaan krijgen voor andere bedrijfstakken (zgn. „verticale innovations”).

Tabel 2 toont het patroon van de industriële research- en

* (I) in *ESB* van 9 april jl., blz. 351-353; (II) in *ESB* van 16 april jl., blz. 379-384.

¹ Vgl. bijv. *The growth of world industry, 1938-1961, International analyses and tables*, (United Nations, New York 1965) *National accounts statistics, Expenditure, Product, and Income, 1956-1965* (OECD, Parijs 1967), en *Tien jaar gemeenschappelijke markt in tabellen, 1958-1967*, Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, Brussel 1968.

² Vgl. *Reviews of data on research and development*, National Science Foundation, Washington, NSF 62-3, tabel 27.

³ W. G. Hoffmann: *Growth of industrial economies*, University Press, Manchester 1958; A. Maizels: *Industrialisation and international trade*, Cambridge University Press en National Institute of Economic and Social Research, 1963.

⁴ Zie hiervoor o.m. *Science, economic growth and government policy*, OECD, Parijs 1963, tabel 3, blz. 80. Voor wat betreft de situatie in Nederland wordt in de *Nota inzake groei en structuur van onze economie* (Staatsuitgeverij, Den Haag 1966) gesproken over de zgn. gangmakerssectoren bestaande uit de 5 grote concerns Shell, Philips, Unilever, AKU en Staatsmijnen, de metaal- en elektrotechnische industrie en de chemische industrie, welke in 1959 en in 1964 tezamen 90% van de uitgaven ten behoeve van onderzoek in eigen bedrijf voor hun rekening namen. Zie eveneens *Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland 1964*.

⁵ „Inventions” dienen te worden onderscheiden van „innovations”. „Inventions” moeten gezien worden als de totstandkoming van de technische uitvoerbaarheid van een nieuw of beter produkt of produktieproces. De uitwerking van een „invention” tot een „innovation” vereist daarna in het algemeen verder ontwikkelingswerk en produktie- en marketingactiviteiten.

TABEL 1.

Het aandeel van een aantal bedrijfstakken in de totale productie van de verwerkende industrie, uitgedrukt in procenten, tijdens de jaren 1899, 1913, 1929 en 1959.

	1899	1913	1929	1959
Voedingsmiddelen, drank en tabak:				
Verenigde Staten	24	20	14	11
OESO a)	27	19	15	12
Groot-Brittannië	27	20	18	14
Textiel:				
Verenigde Staten	20	19	11	8
OESO a)	23	18	14	8
Groot-Brittannië	16	19	12	5
Basismetalen:				
Verenigde Staten	9	10	10	7
OESO a)	7	11	11	9
Groot-Brittannië	7	7	7	8
Metaalproducten:				
Verenigde Staten	10	13	33	41
OESO a)	16	24	27	32
Groot-Brittannië	16	19	25	38
Chemische producten:				
Verenigde Staten	5	6	8	15
OESO a)	5	6	11	18
Groot-Brittannië	6	6	8	13
Overige bedrijfstakken:				
Verenigde Staten	32	32	24	18
OESO a)	22	22	22	21
Groot-Brittannië	28	29	30	22

a) Exclusief de Verenigde Staten en Groot-Brittannië.
Bron: A. Maizels, *Industrial growth and world trade*, blz. 46.

ontwikkelingsuitgaven voor enkele landen in 1962. We zien dat 90% van de Amerikaanse industriële research- en ontwikkelingsuitgaven in de research-intensieve groep A valt, en 4,8% in groep C.

OVERIGE FACTOREN

Een belangrijke verklaringsfactor voor de grootte van de bedragen die aan research en ontwikkeling besteed worden, is het feit dat de bedrijfstakken in groep A, zoals de vliegtuig-, auto- en machine-industrie, een zeer groot gedeelte van hun uitgaven aan relatief kostbaar ontwikkelingswerk moeten besteden, onder meer door de bouw van prototypen en speciale testprogramma's. Bovendien is ontwikkelingswerk, bijv. uitgedrukt in kosten per „scientist” of „engineer”, kostbaarder dan fundamentele research. Aldus zal een bedrijfstak waar een relatief groot gedeelte ontwikkelingswerk verricht wordt, hogere research- en ontwikkelingskosten per werknemer hebben dan wanneer er overwegend fundamentele en toegepaste research wordt verricht. Een andere factor ter mogelijke verklaring zou kunnen zijn het feit dat de verhouding tussen het aantal bij de research en ontwikkeling betrokken „scientists” en „engineers”, en het totaal aantal in de bedrijfstak werkzame personen het hoogste is voor de bedrijfstakken van groep A⁶. Andere mogelijke factoren op specifiek ondernemingsniveau zullen in een volgend artikel aan een beschouwing worden onderworpen.

Het aanwezig zijn van een grote, nationale dan wel internationale, afzetmarkt⁷ die concurrentievoordelen impliceert voor die ondernemingen of landen die „innovations” tot stand brengen, vormt eveneens een stimulans voor de groei van de research en ontwikkeling in bepaalde bedrijfstakken. Wanneer nu een onderneming, bedrijfstak of land een achterstand heeft ten aanzien van de „product innovations” en op grond daarvan een verslechtering van

TABEL 2.

De verdeling van de industriële research- en ontwikkelingsuitgaven in 1962, uitgedrukt in %.

	Verenigde Staten	België (1961)	Frankrijk (1963)	West-Duitsland (1963)	Noorwegen	Groot-Brittannië
Groep A:						
Vliegtuigen	36,3	0,8	23,4	19,2	2,2	35,4
Automobielen	7,4		3,5			3,0
Machines	8,2	8,0	4,6		5,2	7,3
Elektrische machines	21,6	19,4	24,6	33,8	26,8	21,7
Instrumenten	3,9					2,3
Chemische producten	12,6	39,6	18,4	32,9	24,4	11,6
Totaal groep A	90,0	67,8	74,5	85,9	58,6	81,3
Groep B:						
Staal en metaalprod.	2,0	13,3	2,4	6,6	26,2	2,9
Non-ferro metalen	0,6		2,2			1,2
Steen, klei en glas	1,0		1,8	0,8	3,2	1,3
Rubber	1,1	a)		1,0	0,5	1,2
Papier	0,6		0,2	0,6	4,2	0,9
Totaal groep B	5,3	13,3	6,6	9,0	34,1	7,5
Groep C:						
Voedingsmiddelen en drank	0,9	-2,6	0,5	0,6	2,7	1,9
Overige verwerkende industrie	2,0	13,0	7,4	1,9	3,3	3,4
Transport en energie		3,3	10,1	0,6		4,4
Overige niet-verwerkende industrie	1,9		0,9	2,0	1,3	1,6
Totaal groep C	4,8	18,9	18,9	5,1	7,3	11,3
TOTAAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

a) Opgenomen bij andere bedrijfstakken.
Bron: *The research and development effort in Western Europe, North America and the Soviet Union*, tabel 5; en *The OECD Observer*, februari 1966, blz. 36 en 37.

haar concurrentiepositie gaat voelen, wordt het noodzakelijk na te gaan in hoeverre en op welke wijze daaraan het hoofd kan worden geboden. Een steeds meer toenemende mogelijkheid wordt daarbij gevormd door de internationale uitwisseling van technische kennis, welke het niveau van de research- en ontwikkelingsuitgaven belangrijk kan beïnvloeden. Een onderneming of een land kan namelijk het tekortschieten van de eigen research en ontwikkeling compenseren door met licenties van buitenlandse ondernemingen te produceren of technische „know how” uit het buitenland te kopen. Dit nu zal in zekere mate tot uitdrukking komen in de verhouding tussen de research- en ontwikkelingsuitgaven en de productie e.d. Aangezien het aankopen van technische „know how” gewoonlijk niet wordt opgenomen in de research- en ontwikkelingsstatistieken, en er voor dergelijke aankopen niet altijd directe betalingen behoeven te worden verricht (multinationale ondernemingen), is het onmogelijk hieromtrent schattingen te doen.

J. van der Burg

⁶ Vgl. *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries*, tabel 5; en *Science, economic growth and government policy*, tabel 6.

⁷ Op de noodzaak van een grote afzetmarkt wordt o.m. gewezen in *Memorandum betreffende de vraagstukken in verband met de wetenschappelijke en technische vooruitgang in de Europese Gemeenschap*, opgesteld door de Europese Commissie op 20 maart 1967; en *General report on technological gaps between member countries* (OECD, Parijs, 1968).

Wel of niet pensioen voor allen?

In ESB van 29 februari jl. besprak de heer H. L. F. Verbraak, actuaire, het eind vorig jaar uitgebrachte rapport Pensioen voor Allen, een uitgave van het Wetenschappelijk en Scholingsinstituut van het NVV. Onderstaand artikel vormt een reactie op deze bespreking, geschreven door de heer J. Varkevisser, rapporteur van het bewuste rapport. De heer Verbraak heeft, wegens vakantie, van de hem door de redactie geboden gelegenheid deze reactie van een naschrift te voorzien, nog geen gebruik kunnen maken. Hoogstwaarschijnlijk komt hij in een der eerstvolgende afleveringen van ESB hierop nog terug.

Iedereen, die wel eens getracht heeft om zorgvuldig een mening te formuleren, zal het gevoel van verbazing kennen dat hem overvalt, wanneer blijkt dat anderen hem misverstaan. Des te erger is het wanneer men tracht om zorgvuldig een rapport van bijna 170 blz. te formuleren en men komt dan in *ESB* van 26 februari 1969 een artikel tegen onder de titel „Pensioen Voor Allen: ei van Columbus?”.

Dit artikel geeft nl. in verschillend opzicht in zo geringe mate de intenties van de rapporteur dezer studie weer, dat die in eerste instantie geneigd is een koekoeksei te aanschouwen. In tweede instantie denkt hij echter aan het boekje over *Ondernemerspensioenen* dat door de auteur van het artikel, de heer H. L. F. Verbraak, eind 1968 is gepubliceerd en waarin de volgende alinea voorkomt:

„Wie omwille van de eenvoud van bepaalde econometrische modellen, omwille van een politiek standpunt of in het belang van de huidige bejaarden, slechts heil zou zien in een integrale staatsvoorziening met een waardevastheid tot in vele decimalen achter de komma, zou evenmin een stanpunt hebben dat op de duur tot een stabiele oplossing kan voeren”.

Wat deze alinea ook betekenen moge, men proeft er in ieder geval uit, dat H. L. F. Verbraak zich schrap wil zetten tegen overheidsregelingen. Na lezing van zijn artikel in *ESB* kan men waarnemen, dat zulks hem ertoe verleid heeft om aan de studie *Pensioen Voor Allen* (PVA) tendenties toe te dichten, die voor de onbevooroordeelde lezer niet te vinden zijn. Doch nu ter zake, om de informatie te verstrekken die ontbreken in de beoordeling, door Verbraak geschreven.

ONTOEREIKENDE CIJFERS

Verbraak stelt, dat een veel grotere groep werknemers deelneemt aan pensioenvoorzieningen dan in PVA wordt berekend. Het enige wat men daarop kan antwoorden is, dat PVA dezelfde cijfers hanteert die elders werden aangetroffen.

Hoe langzaam de groei van die groep overigens is, blijkt uit het feit dat van 1 januari 1965 tot 1 januari 1969 in totaal 7 bedrijfstaksgewijze pensioenfondsen zijn opgericht met tezamen 7.500 deelnemers, d.i. ongeveer 0,2% van de afhankelijke beroepsbevolking. Het is overigens op zichzelf al een typerende situatie, dat over een zo belangrijke problematiek als het totaal aantal verzekerden en gepensioneerden zo weinig exacte cijfers bestaan. Maar ook al zou niet 25% van de volwassen werknemersgroep niet in staat zijn om zich te verzekeren, doch 10 of 15%, dan blijft daarmee het vraagstuk gelijk: er is een tamelijk grote

harde kern van bedrijfjes, bedrijven en bedrijfstakjes, waar geen uitzicht op een pensioenregeling is (laat staan op een bevredigende regeling), tenzij de overheid een pensioenverzekeringplicht voorschrijft.

De vraag is slechts, waaruit die plicht in concreto zal bestaan.

PENSIOENVERZEKERINGSPLICHT

Verbraak neemt aan, dat de gedachte van de pensioenverzekeringplicht vooral gebaseerd is op onvoldoende deelneming aan de pensioenfondsen. Dat is onjuist. Een pensioenverzekeringplicht is evenzeer nodig om een vloer te leggen onder het premieniveau. In een aantal fondsen zijn de premies zo laag, dat daarvan geen redelijke aanvullende voorziening te verwachten is, ook niet voor de laagste inkomensgroepen onder de werknemers.

Tenslotte is daar dan nog het punt van de welvaartsvastheid der pensioenpremies. Het lijkt vrijwel uitgesloten om daartoe te komen zonder een pensioenverzekeringplicht en zonder de daaraan gekoppelde adequate pensioenpremies.

DE VERLANGDE PENSIOENEN

De overheidsregeling wordt in PVA wel beschreven, doch niet gebruikt om (zoals Verbraak zegt) deze te hanteren als toetssteen voor de bestaande regelingen in het bedrijfsleven. Integendeel, twee bezwarende (overigens samenhangende) kenmerken van de overheidsregeling worden in PVA aangeduid:

- de kostbaarheid van de regeling
- de premie-overdrachten van laag- naar hoogbetaalden als gevolg van het eindloonsysteem.

PVA bevat wél, teneinde berekeningen te kunnen maken over de benodigde premiepercentages onder verschillende omstandigheden, enige tabellen, waarin uitgegaan wordt van netto pensioenen. Deze worden voor de minimumloontrekker vrijwel gelijk gesteld aan zijn netto loon en variëren dan tot bruto pensioenen van 70% van het gemiddeld bruto loon voor inkomens van f. 14.050 en hoger (deze f. 14.050 was de indertijd bestaande AOW-grens).

In de aanbevelingen van PVA wordt echter gesuggereerd om de wettelijke minimum premie voor de laagste inkomensstrekters op 4 à 5% te stellen en voor degenen met inkomens aan de premiegrens (f. 30.000 à f. 35.000) op het dubbele van dat percentage. De minimumloontrekker

zal met een dergelijke premie een pensioen kunnen opbouwen, dat hem ongeveer de voortzetting van zijn minimum levensstandaard garandeert. Voor iemand met een inkomen aan de premiegrens zou een dergelijke voortzetting bij lange na niet bereikt worden, ook al zou hij uiteraard een onvergelijkelijk gunstiger inkomenspositie verwerven dan de minimum-loontrekker.

De hier geschetste pensioenverlangens zijn tamelijk bescheiden. De bescheidenheid is ingegeven door de gedachte, dat het niet op de weg der overheid ligt om iemand te dwingen tot z.i. onnodige verschuivingen in zijn inkomensbesteding. De overheid kan echter wél vergen dat zodanige voorzieningen worden getroffen, dat een beroep op de Bijstandswet normaliter niet gedaan behoeft te worden door gepensioneerden.

Overigens, wanneer de overheid hogere gedwongen premies achterwege laat, behoeft dat nog niet te betekenen, dat partijen volstaan met het betalen van deze minimum premies. Integendeel, men kan er van overtuigd zijn, dat vele vakbonden (en dat in overeenstemming met de wensen van het bij hen aangesloten middelbare en hogere personeel) aan zullen dringen op het in het vooruitzicht stellen van betere pensioenen. Uiteraard moeten de daarvoor te maken kosten betaald worden. In deze personeelssector is men al verder op weg met de realisering van eindloonverlangens en dergelijke dan bij de handarbeiders.

WELVAARTSVASTHEID

Verbraak tilt niet erg aan welvaartsvastheid. Volgens zijn boekje zullen velen dit zien als een zekere wenselijkheid, maar het achterwege laten ervan niet beschouwen als sociaal onrecht. Het is een beetje onduidelijk, waarom nu juist de gepensioneerden geen recht zouden hebben op binding aan het welvaartsniveau der maatschappij, terwijl alle anderen (werkenden en hun kinderen) hiervan wel zouden mogen profiteren. Hoe belangrijk deze zaak is blijkt wel hieruit, dat de gemiddelde uitbetaalde pensioenen van de bedrijfspensioenfondsen tussen 1955-1965 gestegen zijn met 31%, terwijl de kosten van levensonderhoud met 35% omhooggingen, de weeklonen met 108% en de AOW met 195%. Dit laatste o.a. door structurele aanpassingen. Het laagste en meest onzekere van deze cijfers is de 31%. Jonge pensioenfondsen betalen nl. lage pensioenen, omdat de 65-jarigen nog slechts weinig rechten hebben opgebouwd. Uit dien hoofde mag aangenomen worden, dat de uitgekeerde pensioenbedragen voorlopig nog zullen stijgen, zonder dat zulks iets te maken heeft met bewuste pogingen om waardevastheid te bereiken. Overigens spelen bij de berekening van de hoogte van het gemiddeld pensioen ook de weer ontwaakte slapende deelnemers een rol.

PVA acht de welvaartsvastheid uiterst belangrijk. Als financieringssysteem der pensioenen wordt daarom gekozen voor een gemengd systeem:

- a. kapitaaldekking voor het opbouwen van aanspraken op lange termijn;
- b. omslagdekking voor het welvaartsvast houden van deze aanspraken.

De betrekkelijk bescheiden pensioenverlangens, die uit de vorige paragraaf blijken, hangen direct samen met de veronderstelde welvaartsvastheid van de premies. Vooral voor de wat beter betaalden is deze welvaartsvastheid van belang in een systeem, waarbij het gemiddeld inkomen over de arbeidsperiode de basis is van het uit te keren pensioen.

TAAK DER PENSIOENFONDSEN

Verbraak is bang, dat een gemengd financieringssysteem zal verworden tot een speelbal op de (loon)politieke golven. Wat hij bedoelt is, dat de premies laag zullen blijven en de uitkeringen hoog zullen worden. Daarvoor behoeft echter geen vrees te zijn, omdat in de voorstellen van PVA zowel de te verlenen rechten als de uit te keren bedragen geïndexeerd zullen zijn. Lage premies leiden aldus vanzelf tot lage rechten en aldus tot lage uitkeringen. Bovendien blijven in PVA de afzonderlijke pensioenfondsen welbewust bestaan, zij het dat wel te verwachten is, dat fondsen met onbetekenende aantallen deelnemers op zullen gaan in grotere fondsen.

Het bestuursbeleid van deze fondsen behoeft slechts in één enkel opzicht aangetast te worden en vervangen door een uniforme landelijke regeling. Dit betreft de verhouding tussen ingebrachte premie en toe te wijzen pensioenrecht. Weduwen- en wezenregelingen (nu van fonds tot fonds verschillend) zullen alom gelijk moeten zijn, terwijl men voor iedere gulden betaalde premie bij ieder fonds evenveel gulden pensioen terug zal ontvangen. Deze uniforme verhoudingen zullen door de gezamenlijke fondsen vastgesteld (en zo nodig aangepast) moeten worden. Door deze uniforme verhoudingen verdwijnen in één klap alle problemen der slapende deelnemers: hun rechten kunnen administratief óf naar een volgend fonds óf, beter nog, naar een centraal instituut doorgeschoven worden.

Dit soort centralisatie zal ongetwijfeld een kostenbesparende werking hebben. De invloed op de arbeidsmobiliteit kan bovendien bijzonder groot zijn: men onderschatte de remmende werking van opgebouwde en alleen maar in dat éne fonds enigermate beveiligde pensioenrechten niet.

Omdat één vrij groot aantal pensioenfondsen zal blijven bestaan, behoeft er geen enkele angst te zijn voor het ontstaan van een economisch machtsinstituut van de eerste orde. Integendeel, het gedecentraliseerde beheer van de fondsen zal gepaard gaan met velerlei en veelzijdige beleggingsinitiatieven.

ONDERLINGE SUBSIDIES TUSSEN DE BEDRIJFSTAKKEN

Verbraak meent dat het PVA-voorstel zal leiden tot subsidies van de ene bedrijfstak aan de andere, met name van de expanderende aan de inkrimpende. Waarop deze uitleg gebaseerd is, is onduidelijk. Het rapport stelt, dat een inkrimpende bedrijfstak in moeilijkheden zal komen, wanneer men er aanvullende waarde- en/of welvaartsvaste pensioenvoorzieningen zou willen financieren met het omslagstelsel. Omdat het omslagelement noodzakelijk is wordt in PVA daarom gekozen voor een algemeen pensioensysteem, waarbij de vermogens der pensioenfondsen in onderlinge communicatie staan. Dat betekent niet, dat de ene bedrijfstak de andere subsidieert. Het betekent, dat de werknemers gezamenlijk de extra premie opbrengen, die nodig is om de aanspraken welvaartsvast te houden. En daar iedereen aan die last in evenredige mate tilt, is er zelfs geen subsidie van de ene werknemer aan de andere. Hoogstens zou men kunnen zeggen, dat de werkenden de gepensioneerden subsidiëren. *Die subsidie is echter alleen nodig, wanneer de werkenden, door hun gezamenlijk economisch gedrag (inflatie) de aanspraken der gepensioneerden in waarde hebben doen dalen.*

De wereldtankvloot

Op 1 januari jl. telde de wereldtankvloot, exclusief de Sowjet-Unie, schepen met een totaal draagvermogen van 133.895.355 ton. Vergeleken met 30 juni 1968 betekent dit een toename in een halfjaar met 8.332.227 ton (6,6%), terwijl de vlootuitbreiding vergeleken met 1967 iets meer dan 16 mln. ton (13,6%) bedroeg. Gedurende het tweede halfjaar werden 68 schepen met een draagvermogen van ongeveer 7.902.500 ton te water gelaten. Het gemiddeld draagvermogen van de nieuwe schepen nam toe van 91.725 ton in het eerste semester tot 116.214 in het tweede halfjaar. Aangezien, dank zij het nog steeds voor de scheepvaart gesloten Suez-kanaal, de vrachten zich op een redelijk lonend peil bewogen, werden in het afgelopen jaar slechts 22 oudere tankers met een totaal draagvermogen van ongeveer 285.505 ton voor sloop van de vloot afgevoerd. Vijf schepen met een draagvermogen van ca. 90.616 ton werden voor andere doeleinden verbouwd; eveneens vijf schepen met een draagvermogen van ongeveer 56.076 ton gingen verloren.

Liberië nam met een netto vlootuitbreiding van ongeveer 2.005.200 ton (6,8%) in het tweede halfjaar nog steeds de eerste plaats op de ranglijst in; de vlootuitbreiding was echter in het tweede halfjaar het grootst in Engeland, dank zij vooral de daar gevestigde grote oliemaatschappijen, waar ongeveer 2.162.600 ton (14,6%) aan de bestaande vloot werd toegevoegd. De Japanse tankvloot onderging een uitbreiding met ongeveer 1.270.800 ton (9,7%) en de Noorse met ongeveer 451.900 ton (2,5%). Griekenland volgde met ongeveer 429.600 ton (13,2%) en Denemarken met ongeveer 374.300 ton (18,5%). De enige daling der tankvloot in de traditionele scheepvaartlanden

trad op in Nederland door overdracht van een 200.000-tonner naar de Engelse vlag. Van de wereldtankvloot bestaat 4% uit schepen welke vóór 1946 werden gebouwd; de schepen welke in het tijdvak 1946-1955 werden gebouwd vertegenwoordigen 14,1%; 31,3% tenslotte dateert uit de jaren 1966/1968.

Eind vorig jaar waren, met inbegrip van de zgn. gecombineerde erts/olietankers 386 schepen met een totaal draagvermogen van 56.578.700 ton in bestelling, een stijging van circa 11.934.280 ton vergeleken met het eerste halfjaar 1968. Dit is de grootste uitbreiding sedert Davies & Newman, Londen, hun overzichten publiceren, waaraan deze gegevens zijn ontleend (in 1951 begonnen zij hiermee).

Het gemiddeld draagvermogen der in bestelling zijnde tankers bedraagt ongeveer 146.600 ton. Zowel de grote oliemaatschappijen als particuliere rederijen plaatsten in het tweede halfjaar bouwopdrachten voor zeer grote schepen. De grootste tot dusver bestelde tanker krijgt een draagvermogen van ongeveer 367.000 ton en wordt op een Japanse werf voor een der grote Japanse oliemaatschappijen gebouwd. Op levering zal, onvoorziene omstandigheden voorbehouden, in 1971 plaatsvinden. Thans zijn 206 tankers met een draagvermogen van meer dan 150.000 ton in bestelling. Van deze schepen hebben er zelfs 216 een draagvermogen van 200.000 ton en meer, een vermeerdering met één derde in het laatste halfjaar. Van de in totaal in bestelling zijnde tankers zijn er 68 erts/olietankers met een draagvermogen van ongeveer 7.769.000 ton (13,7%).

C. Vermey

DE REEDS INGEVANE PENSIOENEN

Verbraak stelt, dat de huidige fondsen voldoende interestmarges hebben om de ingevane pensioenen met 3 à 4% per jaar te verhogen. Zelfs als het waar is, blijven ze daardoor net in de pas lopen met de stijging van de kosten van levensonderhoud van de werkende bevolking. De bejaarden konden wel eens te maken hebben met een sterker stijgend indexcijfer, omdat ze in grotere mate op de dienstensector zijn aangewezen. Van welvaartsvastheid is dus geen sprake, terwijl deze pensioenfondsen evenmin iets doen kunnen voor de grote groepen bejaarden, die nooit in de gelegenheid geweest zijn om deelnemer te zijn.

PVA wil het belang van deze laatste en zeer grote groep bejaarden dienen door aflopende uitkeringen te doen aan alle boven-65-jarigen. De ingezamelde premies kunnen daarvoor ten dele gebruikt worden: opnieuw een stukje omslagdekking, waarvoor onderlinge communicatie der fondsen en algehele verplichting tot het betalen van minimum premies nodig zijn. Deze „AOW-aanvulling” van f 600 à f. 800 per jaar behoeft aan degenen, die over 15 à 20 jaar met pensioen gaan niet meer betaald te worden, omdat zij reeds hogere rechten opgebouwd zullen hebben dan de hoogte dezer voorgestelde aanvulling is. Wie in de tussentijd met pensioen gaat, krijgt een evenredig lagere aanvulling.

REGENERATIE VAN HET BESTAANDE PENSIOENSYSTEEM

Verbraak stelt, dat er allerlei wijzen zijn om het bestaande systeem te verbeteren. Daar zou m.i. een pensioenverzekeringsplicht aan vooraf moeten gaan, zoals ook de leerplicht vooraf is moeten gaan aan een verbetering van het onderwijssysteem. Overigens vrage men zich af, waarom het bestaande systeem dan niet verbeterd werd en wordt?

Ondanks de gelukkige ontwikkeling in de metaalindustrie ben ik van mening, dat verbetering van de tweeduizend bestaande fondsen in theorie wel mogelijk zou zijn, maar dat er een flinke duw nodig is om het in de praktijk zo ver te brengen. Daar het volkomen onduidelijk is, waarom de verhouding tussen plichten en rechten, tussen premies en pensioenen per bedrijf en bedrijfstak verschillend moet zijn, zou gelijktrekking van deze verhouding het beoogde schud-effect kunnen hebben. Maar dan is men ook in een positie om met elkaar op voet van gelijkheid om te gaan, om niet langer nauw begrensde belangetjes der deelnemers in de weg te laten staan aan samenwerking der fondsen, waar dit maar voordeel biedt.

Kortom, men is op weg naar het systeem, zoals dat in PVA in het vooruitzicht wordt gesteld.

J. Varkevisser

Hervorming van de landbouwstructuur

Kanttekeningen van een werkezel

Onder de titel „Van werkezel naar medebeheerder” schreef Ir. H. Vredeling een tweetal artikelen (in ESB van 12 en 19 februari jl.) over het vraagstuk van de bedrijfsgrootte en de ondernemingsvorm in de landbouw. In onderstaand artikel plaatst Ir. J. F. Jansen, landbouwer te Tuikwerd (Delfzijl), hierbij een aantal kanttekeningen.

Het laatste decennium, maar vooral sinds de publikatie van het zgn. Plan-Mansholt, staan de problemen met betrekking tot de hervorming van de landbouwstructuur volop in de belangstelling. Ook in dit tijdschrift is hieraan ruime aandacht geschonken, o.a. door Ir. Vredeling, die in een tweetal artikelen van een radicale zienswijze — hij pleit o.a. voor communalisatie van het grondbezit — blijk geeft. Hoewel ik veel waardering heb voor de artikelen van Ir. Vredeling, wil ik hierbij toch een aantal kanttekeningen plaatsen.

PRODUKTIE-OVERSCHOTTEN

Ruim tien jaar geleden werd de landbouw in de EEG, voor het eerst na de tweede wereldoorlog, geconfronteerd met produktie-overschotten. De structuurverbeterende maatregelen kregen, om de landbouw in staat te stellen doeltreffender en dus goedkoper te produceren, steeds meer nadruk. Deze structuurmaatregelen hebben echter een grote produktieverhoging tot gevolg. Neem bijv. de ruilverkavelingen. In West-Duitsland, waar de wijze van ruilverkaveling veel overeenkomst vertoont met de Nederlandse, heeft men hierover onderzoeken gedaan¹. Daar komt mogelijk 20% van de totale gemiddelde jaarlijkse produktietoename (ca. 2%) op rekening van de ruilverkaveling.

Alle structuurverbeterende maatregelen tezamen veroorzaken vermoedelijk 50 tot 60% van de totale jaarlijkse toename van de landbouwproduktie in West-Duitsland. Ook in Nederland is het effect van structuurverbeterende maatregelen aanzienlijk². Nu leiden de produktie-overschotten, zoals gezegd, tot een versterking van de structuurmaatregelen en deze werken, op hun beurt, weer produktieverhogend. Het Plan-Mansholt is erop gericht op vrij korte termijn gezonde bedrijven te scheppen, waarop toepassing van de moderne landbouwtechniek rendabel is. In de akkerbouw zal dit zeker produktieverhogend werken. Hierbij dient evenwel te worden bedacht dat voor het belangrijkste akkerbouwgewas, de granen, een jaarlijks invoeroverschot bestaat van rond 10 mln. ton. De zuivelsector daarentegen kampt met een aanzienlijk produktie-overschot. Bij een vergroting van melkveebedrijven die reeds een redelijke omvang hebben — zeg 30 stuks volwassen melkvee — bestaat er een kans dat tot een extensievere bedrijfsvoering zal worden overgegaan, resulterende in minder kg melk per ha. In het Plan-Mansholt ligt het zwaartepunt echter op het opruimen van mini-

bedrijven met minder dan 10 melkkoeien. Wanneer deze mini-bedrijven plaats moeten maken voor grotere, doelmatige bedrijven, dan zal de produktie ongetwijfeld stijgen.

Om tot produktiebeperking te komen, voorziet het Plan-Mansholt o.a. in het uit de produktie nemen van 5 mln. ha (landbouwareaal EEG = 71 mln. ha) marginale gronden die bebost zullen worden. Gezien de geringe opbrengst van deze gronden zal dit neerkomen op een produktiebeperking van ca. 2%. Dit is onvoldoende. Andere maatregelen die de produktie beperken, zijn onvermijdelijk. Ir. Vredeling schrijft over het Plan-Mansholt: „En toch steekt zelfs over deze zeer bescheiden plannen reeds een storm op van protest in landbouwkringen”. Mij is het juist opgevallen hoe rustig — alleen over Nederland kan ik enigszins oordelen — het Plan-Mansholt in landbouwkringen is ontvangen. Vooral ook de jongeren zien hierin perspectieven die mogelijk de besten ertoe kunnen brengen de landbouw niet te verlaten. Vele jongeren steken in kennis en werklust boven de oudere generatie uit.

Natuurlijk zal instemming met of protest tegen het Plan-Mansholt van streek tot streek wisselen, mede afhankelijk van de bestaande landbouwstructuur. Het Plan-Mansholt wordt in brede kringen, zij het misschien node, aanvaard, omdat men geen andere uitweg ziet. Men is ervan overtuigd dat de niet levensvatbare bedrijven uiteindelijk toch moeten verdwijnen. Nu wordt de mogelijkheid geboden dat dit op een sociaal verantwoorde wijze geschiedt, terwijl hierdoor veel menselijk leed kan worden voorkomen. Het voorlopige standpunt van, dunkt mij, het merendeel van de Nederlandse boeren kan als volgt worden samengevat:

1. Een versnelling van de afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouw is aanvaardbaar, mits deze begeleid wordt door het scheppen van voldoende regionale werkgelegenheid, ruime financiële afvloeiingsregelingen en behoorlijke omscholing.

2. De prijsvoorstellen die inherent zijn aan het Plan-Mansholt en die, zeker een relatieve, prijsdaling voor de landbouwprodukten betekenen, zijn slechts te aanvaarden indien tegelijkertijd de nodige structurele en sociale maatregelen worden genomen.

---

¹ Zie o.a.: *Schriftenreihe für Flurbereinigung*, Heft 29; *Berichte über Landwirtschaft*, juni 1964; *Innere Kolonisation*, Heft 2, 1963, blz. 38.

² Zie: Ir. J. W. Schijen in maandblad *Landbouwvoorlichting*, februari 1968.

BEDRIJFSGROOTTE

Ir. Vredeling heeft gelijk wanneer hij zegt, dat er over de vraag wat de meest economische bedrijfsgrootte is, weinig onderzoek is verricht. Hij betreurt het, m.i. terecht, dat bij de nieuwe inpolderingen niet de mogelijkheid is aangegrepen om met het grootbedrijf ervaringen op te doen. Dit is echter niet zó belangrijk. Er bestaan in West-Europa bedrijven in alle mogelijke vormen en grootte. Wanneer men zich de moeite maar wil getroosten, kan men hierover vele gegevens verzamelen. Daar komt bij dat juist de grote bedrijven als regel over goede boekhoudingen beschikken. Wil men het onderzoek uitstreken tot bedrijven boven de 1.000 ha, dan is Noord-Amerika hiervoor geschikt. Bedacht moet dan evenwel worden dat de natuurlijke omstandigheden aldaar vaak afwijken van die in West-Europa, hetgeen vergelijking bemoeilijkt. Ook vergelijking met de grote bedrijven in Oost-Europa zou, hoewel belangwekkend, moeilijk tot goede gevolgtrekkingen leiden. Nog afgezien van de sterk van West-Europa afwijkende natuurlijke omstandigheden, beschikt ook het meest moderne grootbedrijf in Oost-Europa over veel arbeidskrachten. Deze staan een rationeel gebruik van mens en machine in de weg. Bovendien is het niet eenvoudig, een vergunning te bemachtigen om de boekhouding van een dergelijk grootbedrijf uit te pluizen. Nu zijn grote gebieden in Oost-Europa van nature geknipt voor het grootbedrijf. Reeds vroeg zijn in deze streken grote bedrijfseenheden (niet te verwarren met grootgrondbezit dat van pachters gebruik maakt) gevormd. Het aantal en de omvang van deze grootbedrijven nam met het voortschrijden van de techniek nog toe.

In Nederland besteedt het Instituut voor Landbouwtechniek en Rationalisatie ook enige aandacht aan het gemechaniseerde grootbedrijf. Ir. F. Coolman, directeur van dit instituut, hield vorig jaar voordrachten o.a. over grote melkveebedrijven, die hij in West-Europa en in de Verenigde Staten had bezocht. Hierin kwam naar voren dat het rendement van de investeringen van dergelijke bedrijven niet hoger was dan dat van veeteeltbedrijven in Nederland met ca. 35 melkkoeien. Wij dienen, dunkt mij, de vergroting van dergelijke melkveebedrijven (dus met ca. 35 melkkoeien) niet te ondernemen uit een oogpunt van rendement, maar uit sociale overwegingen. Willen de arbeidskrachten in de melkveeteelt van dezelfde, vooral secundaire (werktijd, vakantie) arbeidsvoorwaarden kunnen genieten als bijv. een geschoolde industrie-arbeider, dan zullen deze veebedrijven ten minste aan drie, maar beter nog aan vier, arbeidskrachten een volledige taak moeten kunnen verschaffen. Dit worden dan bedrijven met 90 tot 140 melkkoeien.

De enige betrouwbare gegevens die ik ken over grote bedrijven gelegen in streken vergelijkbaar met gebieden in Oost-Europa, hebben betrekking op staatsbedrijven in Anatolië (graan en extensieve veeteelt) en graanbedrijven in Noord-Syrië. Het grootste graanbedrijf in Noord-Syrië dat ik kende (inmiddels is dit bedrijf door de Syrische regering geliquideerd), had een omvang van ca. 50.000 ha, een private ondernemingsvorm, en was qua mechanisatie en organisatie uiterst modern van opzet. Het was het effectiefst gebleken, het bedrijf in te delen in eenheden van ca. 5.000 ha, waarvan in verband met braak ca. 2.500 ha met graan (vnl. tarwe) werd verbouwd. De omstandigheden in Noord-Syrië zijn nog het beste te vergelijken met die in het zuidelijk deel van het Russisch graangebied. Dit deel loopt van Odessa tot de Irtysj.

Maar, zoals gezegd, een vergelijking met de Europese landbouw gaat mank. Men hoeft slechts te denken aan het groter aantal werkbare dagen, de grotere draagkracht van de grond, het uitzonderlijke klimaat. . . . Bovendien zijn dit bedrijven met een zeer onregelmatige arbeidsfilm, terwijl wij in West-Europa streven naar een zo regelmatig mogelijke arbeidsfilm, waarbij het werk dus zo goed mogelijk over het hele jaar verdeeld ligt. Ikzelf zou, als boer onder Westeuropese omstandigheden, de voorkeur geven aan een akkerbouwbedrijf (granen, suikerbieten, lucerne) met een bedrijfsomvang van ca. 250 ha en een arbeidsbezetting van vier man (boer plus drie arbeidskrachten).

ONDERNEMINGSVORM

Ir. Vredeling stelt: „Het landbouwbeleid in West-Europa en in de Verenigde Staten wordt gekenmerkt door een merkwaardig dualisme: enerzijds is het gericht op de handhaving van de persoonlijke ondernemingsvorm en anderzijds op gelijke beloning van arbeid en kapitaal met vergelijkbare sectoren. De ene doelstelling is echter de oorzaak van het niet vervullen van de andere”. Het door mij bedoelde bedrijf van 250 ha heeft ook een persoonlijke ondernemingsvorm. Het is namelijk in het geheel niet gezegd dat dergelijke bedrijven minder rendabel zouden zijn dan grotere, waar de ondernemer (de leiding) geen handenarbeid meer verricht. De opmerking van Ir. Vredeling snijdt m.i. geen hout. Vermoedelijk heeft hij teveel gedacht aan de kleine persoonlijke onderneming, die vaak aan zelfs één arbeidskracht nog geen volledige dagtaak verschaft.

De heer Vredeling geeft de voorkeur aan communaal grondbezit, o.a. omdat: „Het de landbouw verlost van de vloek, dat iedere generatie de waarde van de grond moet terugverdienen in verband met de erfdeling”. Op het ogenblik is rond 50% van de grond verpacht. De pachter hoeft de volle waarde van de grond niet terug te verdienen, daar de hoogte van de pacht zeer gering is in vergelijking met de waarde van de grond. De boer-eigenaar zal zijn grond gedeeltelijk moeten terugverdienen, indien hij niet de enige erfgenaam is. Dit betekent inderdaad voor vele beginnende boeren een onoverkomelijke last. Maar indien iemand zijn grond en gebouwen in een commune inbrengt, krijgt hij daarvoor toch op een of andere wijze aandelen, zodat bij erfdeling ook de commune de grondwaarde moet terugverdienen! Of is het de bedoeling van Ir. Vredeling dat bij het stichten van een commune geen waarde wordt toegerekend aan ingebrachte grond en gebouwen, gelijk dit in Oost-Europa in de praktijk is geschied?

Volgens Ir. Vredeling zou het communale landbouwbedrijf ook de verwerking van de produkten en de aflevering aan de consument ter hand kunnen nemen. Het grootlandbouwbedrijf, zowel in West-Europa als in Oost-Europa, neigt tot eigen verwerking van de produktie. Dit is economisch m.i. verwerpelijk: ook het communale grootbedrijf is hiervoor te klein. Een zuivelfabriek zou, wil zij een economische bedrijfsgrootte hebben, slechts mogelijk zijn op een (ondenkbaar) bedrijf met ten minste 100.000 melkkoeien. Voor een moderne kartonfabriek zou een akkerbouwbedrijf van minstens 50.000 ha nodig zijn. Als voorbeeld van een bedrijf aan wie het gegeven is om zijn produkt van plantage tot consument te brengen, noemt Ir. Vredeling Unilever. Deze onderneming zette echter twintig jaar geleden haar kruidenierswinkels aan de kant.

Het is in de verwerkingscoöperatie in het algemeen zo

dat de detailhandel niet zelf ter hand is genomen. Dit is niet zo zeer een kwestie van organisatie als wel van investeringen. Deze worden t.o.v. de waarde van de door de deelgenoten geleverde grondstoffen te groot. Trouwens, reeds de verwerking van de grondstoffen zelf vergt grote investeringen en risico's. Bij een moderne kartonfabriek bijv. is de waarde van de door de landbouw geleverde grondstof (stro) niet meer dan 10% van de waarde van de door de fabriek afgeleverde produkten, terwijl in het geval van coöperatie de leden geheel of gedeeltelijk financieel aansprakelijk zijn.

Ir. Vredeling veronderstelt dat in het communale grootbedrijf een democratische vorm van medezeggenschap kan worden verwezenlijkt. In de landbouw, in het bijzonder in het grootbedrijf, is, mede door de snelle klimaatwisseling, het onverhoeds optreden van plagen, de sterk uiteenlopende werkzaamheden enz., een straffe leiding en organisatie noodzakelijk. Op het communale grootlandbouwbedrijf zullen de arbeidskrachten zich mogelijk wel arbeidsvoorwaarden kunnen verwerven gelijk aan die van een geschoolde industrie-arbeider (in Oost-Europa is dit niet het geval), maar de medezeggenschap zal in de praktijk niet groot kunnen zijn.

Ik heb enige ervaring opgedaan op communale bedrijven die, uit het oogpunt van democratische medezeggenschap gezien, ideaal waren. Ideaal, omdat de deelnemers niet

gedwongen, maar vrijwillig en deels uit idealisme, de communale ondernemingsvorm hadden gekozen (zij het dat externe omstandigheden bij deze keuze een rol speelden), terwijl het gros van de deelnemers goed ontwikkeld was. Ik bedoel de kibboetsim en de kvoetzas in Israël. Het is mij opgevallen dat in deze zeer democratisch georganiseerde communes de organisatie van het landbouwbedrijf zeer veel te wensen overliet.

De betiteling loonslaaf die Ir. Vredeling voor de landarbeider gebruikt, is onder de huidige omstandigheden niet meer op haar plaats. De wederzijdse verhouding tussen de meewerkende boer en zijn enkele arbeiders (vaak één) is een geheel andere geworden. De boer mag voor de buitenstaander een werkezel lijken, hij ondervindt dit gewoonlijk niet als zodanig. Ook niet wanneer hij van nabij kennis maakt met het werk in de industrie, hetzij uit eigen ervaring, hetzij door contact met familieleden of boeren die de landbouw vaarwel hebben gezegd. Het is geen valse romantiek te stellen dat de boer, die dagelijks met de natuur (het leven in vele vormen) te maken heeft, iets van Noach in zich heeft. Bezit hij dit gevoel niet, dan kan hij beter geen boer zijn. Bovendien, als ik in mijn omgeving het aantal uren zie dat directieleden van industriële bedrijven maken en daarbij nog hun lichamelijke conditie bekijkt, dan voel ik mij in mijn ezelachtige staa niet te ongelukkig.

Ir. J. F. Janse

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Dat de banken hun tegoeden bij de Nederlandsche Bank op 14 april tot het wel zeer lage bedrag van f. 11 mln. hebben laten teruglopen, houdt zonder twijfel verband met de zekerheid, dat een dag later uit 's Rijks kas een belangrijk bedrag voor de markt ter beschikking zou komen. Dit laatste hield verband met de maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten. Het teruglopen van de bankbiljetten-circulatie na de ultimostijging is door de banken gebruikt om de bij de centrale bank opgenomen voorschotten gedeeltelijk af te lossen.

Het bedrag waarover de Staat blijkens de weekstaat van 14 april beschikt, lijkt niet hoog genoeg om naast de dagelijkse uitgaven ook nog de bovengenoemde betaling aan de gemeenten mogelijk te maken. In de Staatsinkomsten zit een belangrijke seizoensbeweging en de periode van eb valt in het tijdvak van april tot oktober, in welke laatste maand de aanslagen op de vennootschapsbelasting binnenkomen. In vroegere jaren kon het Rijk een beroep doen op de banken, die steeds ruimte hadden schatkistpapier in portefeuille te nemen. Gezien de ontwikkeling van de liquiditeit is dit steeds moeilijker geworden. Zoals ik vorige week schreef moeten de banken in toenemende mate de Nederlandsche Bank inschakelen om het evenwicht in de kassen op peil te houden. Een belangrijke oorzaak is de trendmatige uitzetting van de bankpapiercirculatie.

Dit brengt mede dat ook ten opzichte van de Staat de Nederlandsche Bank meer en meer als kredietgever moet gaan optreden. Evenals vorig jaar is tussen het Rijk en de

Bank een seizoenarrangement gesloten volgens hetwelk in het tijdvak van 17 april tot 1 oktober de Staat rechtstreeks schatkistpromessen aan de centrale bank kan verkopen tot een maximum van f. 500 mln. Deze methode heeft klaarblijkelijk voordelen boven de voorschotten, die de Staat renteloos van de Bank mag opnemen ingevolge de Bankwet. Het betreft hier een seizoenfinanciering waarbij het dus gaat om een omkeerbare beweging. Monetaire invloed zal daarom nauwelijks van de kredietverlening uitgaan.

KAPITAALMARKT

De spaarcijfers van de traditionele spaarbanken over februari zijn nog beter dan die van januari. In totaal bedroeg het spaarverschil in de eerste twee maanden van 1969 f. 416 mln., tegenover f. 355 mln. in dezelfde periode van vorig jaar. Blijkens de maartcijfers van de instellingen, aangesloten bij de Nederlandse Spaarbankbond, belooft maart zelfs een record te worden.

De rentestijging heeft de Bank voor Nederlandsche Gemeenten gedwongen bij haar nieuwste obligatielening een rendement van 7½% aan te bieden. De vorige lening kon nog tegen 7% worden uitgegeven. Het effectieve rendement van deze lening bedraagt thans 7,26%, onder de veronderstelling, dat geen vervroegde aflossing zal plaatsvinden. Er is dus een marge. De mogelijkheid van verdere rentestijging zou beleggers wel eens terughoudend kunnen maken. In elk geval is de Bank zelf optimistisch, want zij houdt bij overtekening de mogelijkheid open het bedrag

van f. 100 mln. tot f. 150 mln. te verhogen. Het is overigens duidelijk, dat de huidige rente een belangrijke kostprijsstijging bij bijv. de woningbouw veroorzaakt.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	11 april 1969	18 april 1969
Algemeen	121	128 — 120	126	125
Internationale concerns	127	135 — 125	134	133
Industrie	119	129 — 118	124	122
Scheepvaart	89	94 — 90	91	90
Banken en verzekering	98	112 — 97	107	108
Handel enz.	122	133 — 121	126	124

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 196,—	f. 193,70
Philips	f. 163,35	f. 185,40	f. 183,15
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 122,45	f. 121,35
Zout-Organon	f. 199,80	f. 195,20	f. 192,25
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 113,65	f. 111,95
A.K.U.	f. 123,20	f. 118,85	f. 119,40
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 60,—	f. 59,20
Nat. Nederlanden	800	890	905
K.L.M.	f. 212,—	f. 247,75	f. 243,—
Robeco	f. 255,50	f. 250,50	f. 248,50

New York

Dow Jones Industrials	945	933	925
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ² ..	6,63	7,19	7,30
Aandelen: internationalen ²	3,4		
lokale ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5	5

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

SOUTH AFRICAN STATISTICS - 1968 EDITION

An official publication - published bi-annually.
PRICE: Hfl. 36.—. (By Bank Draft payable in South Africa) including registered book post to any address.

SEND ORDERS AND REMITTANCE TO: AMERICAN & OVERSEAS PUBLICATIONS (PTY.) LTD. P.O. Box 3025, PORT ELIZABETH South Africa.

MODERNE LEVEN- VERZEKERING

automatische
groei van het
verzekerde bedrag
door unieke
winstdeling...

tussentijdse
verhoging van uw
verzekering door
optiesysteem
onafhankelijk van
gezondheids-
toestand...

zonder genees-
kundig onderzoek
terstond en
blijvend verzekerd
door inzending
van certificaat

HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENVERZEKERINGEN N.V.

A^o 1807

DE HOLLANDSCHE SOCIETEIT MAAKT DEEL UIT VAN DELTA VERZEKERINGSGROEP N.V.

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V.

te Amsterdam

heeft gelegenheid tot plaatsing van een

REGISTERACCOUNTANT*

De werkzaamheden liggen op het terrein van het toezicht op het kredietwezen.

Naast het aspect balansbeoordeling zijn voor een goede vervulling van de functie kennis van het bankwezen en bij voorkeur van het vennootschapsrecht van belang.

Leeftijd tot 40 jaar.

Sollicitatiebrieven met vermelding van leeftijd, opleiding, ervaring, enz. te richten aan de Chef van de afdeling Personeelzaken van De Nederlandsche Bank N.V., postbus 98, Amsterdam-C.

*Ook zij die verwachten binnenkort in het accountantsregister te worden ingeschreven kunnen reflecteren.

